

ประวัติศูนย์มิชชันนารีเชียงตุงและเชียงรุ่ง

รวบรวมเรียบเรียง โดย อ.ประสิทธิ์ พงศ์อุดม

ฝ่ายประวัติศาสตร์ หน่วยงานจดหมายเหตุและประวัติศาสตร์ สภาคริสตจักรในประเทศไทย

.....

ศูนย์มิชชันนารีเชียงตุง

เชียงตุงหรือเคงตุง เป็นเมืองใหญ่ที่สุดของรัฐชานฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ทางเหนือติดต่อกับเขตสิบสองปันนาของจีนและตอนใต้ติดต่อกับเขตแดนเชียงใหม่ เชียงตุงมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ต่อจีนและพม่า ตามประวัติศาสตร์เชื่อว่าพญามังราย กษัตริย์แห่งเชียงใหม่เป็นผู้สร้างเมืองเชียงตุงให้เป็นเมืองหน้าด่าน ภายหลังจากอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 3-4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กษัตริย์ไทยได้พยายามยึดเมืองเชียงตุง โดยอาศัยหัวเมืองล้านนาเป็นฝ่ายสนับสนุนแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ภายหลังจากอังกฤษยึดครองพม่าแล้ว ได้ผนวกเมืองเชียงตุงเป็นรัฐสุดท้ายไว้ในอำนาจปกครอง เมื่อปี ค.ศ. 1890

ศาสตราจารย์ดาเนียล แมคกิลวารีและศาสตราจารย์โรเบิร์ต เออร์วิน ได้เดินทางสำรวจถึงเชียงตุง ครั้งแรกในปี ค .ศ. 1893 และในปี ค .ศ. 1898 ศาสตราจารย์ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ ศาสตราจารย์โรเบิร์ต เออร์วิน และนายแพทย์วิลเลียม เอ .บริกส์ เดินทางสำรวจเชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง คณะสำรวจมีความสนใจอย่างแรงกล้าที่จะเปิดศูนย์ประกาศคริสต์ศาสนา แต่ทางมิชชันนารีได้ทราบว่าคุณคณะแบปติสต์แห่งพม่ามีโครงการที่จะเปิดศูนย์มิชชันนารีที่เชียงตุงด้วย ศาสตราจารย์เออร์วินซึ่งรับอาสาที่จะเปิดศูนย์มิชชันนารีที่เชียงตุงจึงยอมให้โอกาสแก่คณะมิชชันแบปติสต์แห่งพม่า

อย่างไรก็ดี ศาสตราจารย์วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ ผู้ มีอุดมการณ์ขยายงานประกาศคริสต์ศาสนาในหมู่ชนเผ่าไททั้งหมด (The Greater Tai) ไม่เห็นด้วยกับการยุติบทบาทของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน เช่นนี้ ท่านและนายแพทย์วิลเลียม เอ .บริกส์ พยายามกระตุ้น กรรมการฝ่ายต่างประเทศของคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนส่งมิชชันนารีไปเปิดศูนย์ประกาศขึ้นก่อนคณะมิชชันแบปติสต์แห่งพม่า ในที่สุดความใฝ่ฝันของท่านประสบผลสำเร็จเมื่อมีการเปิดศูนย์มิชชันนารีที่เชียงตุง ใน ค .ศ.1904 โดยครอบครัวศาสตราจารย์ดอดด์ และครอบครัว นายแพทย์โฮเวิร์ด แอล . คอร์ทเนล เป็นมิชชันนารีไปปฏิบัติงานพร้อมด้วยครอบครัวผู้ปกครอง (Elder) คนเมือง 3 ครอบครัวที่ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรในเพรสไบทีเรียลลาว การเดินทางไปเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงตุง นับเป็นขบวนคาราวานขบวนใหญ่ทีเดียว โดยมีผู้ร่วมเดินทาง 76 คน และม้าต่าง 70 ตัว ออกจากเชียงใหม่ใช้เวลาเดินทาง 16 วัน

มิชชันนารีได้สร้างบ้านพัก ห้องคลินิก และห้องเรียนที่ศูนย์มิชชันนารีเชียงตุง อยู่มาประมาณ 7 เดือน ครอบครัวนายแพทย์คอร์ทเนล เดินทางกลับ ครอบครัวศาสตราจารย์ ชาร์ล

คาเลนเดอร์ ได้เข้าไปสมทบกับครอบครัวศาสตราจารย์ดอดด์ และมีมิชชันนารีจากมิชชันล่าวเช่น นายแพทย์ซามูเอล พีเพิลส์จากศูนย์มิชชันนารีนานไปช่วยงานทุกปี ต่อมาใน ค .ศ. 1906 มีการจัดตั้งคริสตจักรที่เชียงตุง ขณะทำงานด้านการศึกษาเจริญขึ้นภายใต้การนำของหม่อม ดอดด์ และใน ค.ศ.1907 ศาสตราจารย์ไฮเวิร์ด แคมป์เบล และนายแพทย์พีเพิลส์ ไปอยู่ช่วยงานเป็นเวลา 5 เดือน

การเปิดศูนย์มิชชันนารีที่เชียงตุงของมิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนไม่ค่อยราบรื่นนัก เนื่องจากคณะมิชชันแบ็ปติสต์แห่งพม่าได้เปิดศูนย์มิชชันนารีที่เชียงตุง มาตั้งแต่ปี ค .ศ. 1901 แล้ว จึงต้องการให้คณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนยุติงานในเขตของตน ทำให้มีปัญหากระทบกระทั่ง และมีการหยิบยกปัญหามาพิจารณาในที่ประชุมของมิชชันล่าวอยู่เสมอ แต่ศาสตราจารย์ดอดด์ ยืนยันที่จะดำเนินงานต่อไป ในที่สุดมิชชันล่าวตัดสินใจยุติการปฏิบัติงานที่ เชียงตุงใน ค .ศ. 1908 โดยยกให้คณะมิชชันแบ็ปติสต์แห่งพม่ารับผิดชอบดำเนินการต่อมา อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ดอดด์ ยังคงหาโอกาสไปเยี่ยมเยียนและส่งผู้นำคริสเตียนจากเชียงตุงไปปฏิบัติงานในเขตเชียงตุง อยู่เสมอ และท่านยังคงพยายามผลักดันให้มีการเปิดศูนย์มิชชันนารีแห่งนี้ ขึ้นใหม่อีก แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากมิชชันล่าว

ศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่ง (เกียลวงเกียง)

เชียงรุ่ง เป็นเมืองหลวงของแคว้นสิบสองปันนาอยู่ทางตอนใต้ของจีน ศจ .ดร.ดาเนียล แมคกิลวารี พร้อมด้วยศาสตราจารย์โรเบิร์ต เออร์วิน ได้เดินทางสำรวจถึงที่นี่ครั้งแรก เมื่อ ปี ค.ศ. 1893 (คราวเดียวกันกับการเดินทางสำรวจเมืองเชียงตุง) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเยี่ยมเยียนชนชาวจีนและลื้อในดินแดนมาตุภูมิ ซึ่งถือเป็นการไปเยี่ยมแหล่งที่เป็นต้นตระกูลของสมาชิกคริสตจักรส่วนใหญ่ในล้านนาในสมัยนั้น การเดินทางสำรวจเชียงรุ่งของศาสตราจารย์แมคกิล วารีได้กระตุ้นให้ศาสตราจารย์คลิฟตัน ดอดด์ สนใจที่จะแผ่ขยายการประกาศคริสต์ศาสนาไปสู่คนไทยในเขตตอนใต้ของจีนด้วย

ภายหลังการสำรวจของศาสตราจารย์แมค กิลวารีครั้งแรกแล้ว ยังมีการสำรวจเมืองเชียงรุ่ง และแคว้นสิบสอง ังปันนาโดยมิชชันนารีจากมิชชันล่าวอีก 5 ครั้ง โดยครั้งที่สอง ใน ค .ศ.1897 ศาสตราจารย์ แมคกิลวารี เดินทางไปสำรวจตามลำพัง ัง ถึงบ้านบ่อแฮ้วผ่านเมืองพง และเมืองล่า ย่อนกลับมาถึงเมืองสิง ครั้งที่สาม ค .ศ. 1904 ศาสตราจารย์ดอดด์ และนายแพทย์วิลเลียม บริกส์ เดินทางไปสำรวจถึงเมืองแซ่ โดยการอนุมัติของมิชชันล่าว ครั้งที่สี่ ค .ศ. 1910 ศาสตราจารย์ดอดด์ เดินทางถึงตอนเหนือของญูนนาน ครั้งที่ห้า ค.ศ.1915 ศาสตราจารย์ดอดด์พร้อมด้วยนายแพทย์ ลีออก และครั้งที่หก ค .ศ. 1916 เป็นการสำรวจโดย ศาสตราจารย์ดอดด์ และนายแพทย์ลีออก ัง (Dr.William T Lyon) นำผู้ประกาศศาสนาคนเมื่ องไปเชื่อมสัมพันธ์กับคนไทยใน สิบสองปันนา

ได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรในเพรสไบเทอริลลาวและคริสตจักรวังหลัง กรุงเทพฯ นับเป็นครั้งแรกที่คณะผู้นำคริสตจักรไทยในล้านนามีโอกาสไปเยือนเชียงรุ่งพร้อมทั้งได้นำหนังสือไปปลิวคำสอนไปแจกจ่ายตามรายทางกว่า 4,000 เล่ม

ภายหลังการปิดศูนย์มิชชันนารีที่ เชียงตุงใน ค.ศ.1908 มีความพยายาม มากยิ่งขึ้นของมิชชันนารีที่มิชชันลาวที่จะให้กรรมการคณะมิชชันฝ่ายต่างประเทศเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่ง ศาสนาจารย์ดอดด์ เป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในเรื่องนี้ โดยท่านได้ทุ่มเทความสนใจที่จะเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งอย่างเต็มที่ ซึ่งหลังจากท่านได้สำรวจเชียงรุ่งใน ค.ศ. 1910 ตามเส้นทางจากเชียงรายผ่านเชียงตุง เข้าไปในมณฑลยูนนาน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจีนถึงเมืองกวางตุ้งแล้ว ท่านได้เสนอโครงการตั้งศูนย์ มิชชันนารีเชียงรุ่งต่อคณะกรรมการมิชชันฝ่ายต่างประเทศในปี ค.ศ.1911 โดยชี้ให้เห็นว่า คนไทที่เชียงรุ่งมีประมาณ 12-16 ล้านคน พูดภาษาเดียวกันกับคนไทล้านนา เป็นกลุ่มคนที่มีจิตใจดีพร้อมต้อนรับมิชชันนารีอเมริกัน พร้อมกันนี้ ศาสนาจารย์ดอดด์ยังผลักดันให้เปิดศูนย์มิชชันนารี ที่เชียงตุงอีกครั้งหนึ่ง ให้เป็นศูนย์มิชชันนารีในเส้นทางผ่านไปสู่เชียงรุ่ง แต่คณะมิชชันแบปติสต์แห่งพม่าไม่ยินยอม และในที่สุดทั้งฝ่ายอเมริกันเพรสไบเทอริลและแบปติสต์ได้มีข้อสัญญาในการขยายงานซึ่งกันและกัน ใน ค.ศ. 1913 โดยฝ่ายอเมริกันเพรสไบเทอริลยินยอมรับการขยายงานของคณะแบปติสต์ในเชียงตุง ขณะที่คณะแบปติสต์ยอมรับการขยายงานของฝ่ายอเมริกันเพรสไบเทอริลในเชียงรุ่งเช่นเดียวกัน

ในปลายปี ค.ศ.1916 มิชชันลาวได้กระตุ้นให้คณะกรรมการมิชชันฝ่ายต่างประเทศอนุมัติเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่ง แต่ยังไม่ได้รับอนุมัติเพราะขาดงบประมาณ อย่างไรก็ตามนี้มีทุนเฉพาะส่วนหนึ่งที่ ช่วยให้เกิดศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งได้ โดยทางมิชชันลาวดำเนินการเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งในเดือนกันยายน ค.ศ. 1917 และทำพิธีเปิดเป็นทางการในวันที่ 15 ตุลาคม ปีเดียวกัน นับตั้งแต่เปิดศูนย์มิชชัน เชียงรุ่งจนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง มีมิชชันนารีจากมิชชันลาวได้ย้ายไปรับผิดชอบงานที่ศูนย์มิชชันนารีใหม่หลายครอบครัว อาทิ ครอบครัวนายแพทย์คลาวด์ ดับบลิวเมสัน ครอบครัวศาสนาจารย์เจโลอา บีบี ครอบครัวนายแพทย์ชาร์ล อี .พาร์ค ครอบครัวศาสนาจารย์ ซี. อาร์ คาเลนเดอร์ เป็นต้น

การเดินทางของมิชชันนารีและคณะเพื่อไปดำเนินงานที่ศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งนับเป็นเรื่องใหญ่โต มีลูกหาบ ผู้ติดตาม และใช้งบประมาณอย่าง มหาศาล ดังที่มีรายงานเรื่องการเดินทางของครอบครัวศาสนาจารย์เมสันไปยังเชียงรุ่ง เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1918 ว่า มีลูกหาบ 65 คน ใช้ม้าต่าง 126 ตัว บรรทุกสัมภาระต่างๆ อาทิ หนังสือ พระคัมภีร์ ยา และอาหาร ม้าขี่สำหรับเด็กทุกคน กับม้าต่างอีก 4 ตัวสำหรับบรรทุกเงิน 16,000 รูปี โดยมีทหารไทยช่วยคุ้มกันกองคาราวานนี้ จนถึงชายแดนแม่สาย การอพยพโยกย้ายของคริสเตียนติดตามมิชชัน นนารีดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดการตั้งชุมชนคริสเตียนซึ่งเป็นหมู่ชนต่างถิ่นในเมืองเชียงรุ่ง ในระยะแรกๆ ชุมชนนี้ได้รับการขนาน

นามว่า “เมืองเชียงใหม่” ซึ่งหมายถึงชุมชนใหม่ อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 3-4 ไมล์ ภายหลังชาวบ้านเรียกว่า “บ้านโยน” สันนิษฐานว่า เรียกตามชื่อคนเมือง (ไทยวน) ที่ติดตาม มิชชันนารีไปตั้งถิ่นฐานที่นั่น และยังคงเป็นชุมชนของกลุ่มคริสเตียนที่ยึดมั่นใน คริสต์ศาสนาอย่าง มั่นคงต่อมา

เมื่อครอบครัวศาสตราจารย์ดอดด์กลับจากกาการไปพักที่สหรัฐอเมริกา เดินทางถึงเชียงใหม่ ในปลายปี ค.ศ. 1918 และศาสตราจารย์ดอดด์ถึงแก่กรรมในปีต่อมา ร่างของท่านถูกฝังไว้ใน ดินแดนที่ท่านใฝ่ฝันอยากให้เกิดศาสนาแพร่ขยายในหมู่ชนชาติไทยที่ไกลโพ้นที่สุด อนุสรณ์ที่มี คุณค่ายิ่งจากความมุ่งมั่นของท่านในการสำรวจชนเผ่าไทย คือ บันทึก ที่ถูกรวบรวมตีพิมพ์ เรื่อง “The Tai Race : The elder brother of the Chinese” ที่มีผลต่อประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ปลุก ใจความรู้สึกรักชาตินิยมไม่น้อย เมื่อท่านถึงแก่กรรม นางฮิสเบลลา ดอดด์ ภรรยา ยังคงปฏิบัติงานที่ เชียงรุ่ง และมีการตั้งศูนย์ประกาศศาสนาอีกแห่งหนึ่งที่หยวนเกียงห่างจากเชียงใหม่เป็นระยะ ทางเดิน 16 วัน การดำเนิน กิจกรรมที่ศูนย์มิชชันนารีเชียงใหม่ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจาก คริสตจักรไทย โดยเฉพาะคริสตจักรในล้านนาได้ออกค่าใช้จ่ายสำหรับผู้นำคริสเตียนคนเมืองให้ไป ปฏิบัติงานที่นั่น

หลังจากการเปิดศูนย์มิชชันนารีเชียงใหม่ในปี ค.ศ.1917 แล้ว ได้มีการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ และได้รับการพัฒนาให้มีความมั่นคงขึ้น โดยระหว่าง ค.ศ. 1925-1935 นับเป็นยุครุ่งเรืองของศูนย์ มิชชันนารีแห่งนี้ มีการสร้างบ้านพักมิชชันนารี โรงพยาบาล อาคารโบสถ์ และกำแพงรอบบริเวณ สำนักงานของศูนย์มิชชันนารี โดยการอำนวยการของศาสตราจารย์อี .ซี. กู๊ดเดนเบอร์เกอร์ (ค.ศ. 1923 -1935) นายแพทย์เคอร์ติส เอ็ม.กอลท์ (ค.ศ. 1923 - 1935) ได้จัดการโรงพยาบาลสมัยใหม่ และสร้างนิคมผู้ป่วยโรคเรื้อรัง 2 แห่ง ขณะที่ศาสตราจารย์เจโลอาห์ บีบี ได้จัดเตรียมพระคัมภีร์ เพลงสวด และหนังสือคำสอนเป็นภาษาไทย มีการจัดตั้งโรงเรียน 2 แห่ง โดยแห่งหนึ่งทำ การสอน ภาษาไทยเพื่อสามารถศึกษาพระคัมภีร์และคำสอนต่างๆ ฝึกฝนผู้รับเชื่อใหม่และสร้างคริสตจักร มี ผู้นำคริสเตียนจากคริสตจักรในล้านนาเป็นครูสอน เช่น ครูหลวง ครูปิง ครูเมือง (ดรุดนารถ) เต่า แก่นุญทา (จันทบูรณ) หนานปัญญา และครูแสงแก้ว เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำ คริสเตียนจาก ศูนย์มิชชันน่าน ขณะที่โรงเรียน อีกแห่งหนึ่งสอนภาษาจีนเพื่อใช้ติดต่อกับทางรัฐบาลจีน มีครู คริสเตียนชาวจีนคนละ C.M.I จากยูนนานฟู ซือมิสเตอร์เซง เป็นครูสอน และในช่วงเวลานี้ (ค.ศ. 1923-1935) ศูนย์มิชชันนารีเชียงใหม่และหยวนเกียงร่วมอยู่ภายใต้การนำของคณะกรรมการ เพรสไบทีเรียนของจีน ต่อมางานที่หยวนเกียงไปขึ้นอยู่กับคณะมิชชันแนลเบอร์เกอร์ของเยอรมัน ขณะที่ศูนย์มิชชันนารีเชียงใหม่กลับมากอยู่กับมิชชันสยามตามเดิม

หลังจากครอบครัวศาสตราจารย์กู๊ดเดนเบอร์เกอร์ ครอบครัวนายแพทย์กอลท์ และครอบครัว ศาสตราจารย์บีบี ออกไปราวปี ค.ศ. 1936 ก็มีครอบครัวผู้ปกครองบุญทา นางเรือนคำ เอกสุวรรณ

จากคริสตจักรบ้านเด่น เชียงใหม่ (คริสตจักรเด่นดำรงธรรม) ได้ไปช่วยครอบครัวนาย แพทย์พาร์คที่ยังปฏิบัติงานอยู่ที่เชียงรุ่ง และยังมีมิชชันนารี อีก 2 ครอบครัว คือ ครอบครัวศาสนาจารย์โฮเวิร์ดอี. โธมัส และ ครอบครัวนายแพทย์ . ซี. เนลสัน ไปร่วมงานในปี ค .ศ. 1938 จนถึงปี ค .ศ.1941 นายแพทย์เนลสันได้รับอุบัติเหตุพลัดตกจากหลังม้าและถูกกระแสน้ำพัด เสียชีวิต และมีมิชชันนารีที่เหลือออกจากศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งในปีเดียวกัน ศูนย์มิชชันนารีแห่งนี้จึงยุติลง ขณะนั้นยังมีคริสตจักร 2 แห่ง สมาชิกกว่า 300 คน โรงเรียนเล็กๆ 2 แห่ง โรงพยาบาลขนาด 20 เตียง 1 หลัง และนิคมผู้ป่วยโรคเรื้อน 2 แห่ง

ถึงแม้ว่าศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งจะปิดลงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง แต่ภายหลังสงครามยังคงการเคลื่อนไหวของกลุ่มคริสเตียน ต่อมา โดยนางแมรี พาร์ค ภรรยาของนายแพทย์พาร์ค ที่กลับมาทำงาน ณ ศูนย์มิชชันนารี ยังคงมีการติดต่อให้คำแนะนำและให้การช่วยเหลือคริสเตียนที่เชียงรุ่งอยู่เสมอ

จากการศึกษาของคณะวิจัยประวัติศาสตร์คริสตจักรที่เชียงรุ่ง มหาวิทยาลัยพายัพ มีข้อมูลที่แสดงถึงปฏิกิริยาของชนชั้นผู้ปกครองของจีนในสมัยหลังที่แสดงถึงความไม่พอใจต่อการตั้งศูนย์มิชชันนารีเชียงรุ่งของมิชชันนารีอเมริกัน โดยมีเรื่องเล่าของผู้มีประสบการณ์ร่วมสมัยนั้นว่ามิชชันนารีฝรั่งเป็นพวกเจ้าเล่ห์หลอกเอาที่ดินจำนวนมากจากเจ้าเมืองเพื่อเป็นที่ตั้งสำนักงานมิชชันและหลอกผู้คนชาวเชียงรุ่งให้นับถือ อธิปไตยศาสนา อย่างไรก็ดี ไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านจากชาวบ้านพื้นเมืองที่ซัดแจ้งนัก เข้าใจว่าเรื่องราวที่เป็นปฏิปักษ์ต่อมิชชันนารีตามเรื่องเล่านี้เกิดขึ้นในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน จึงมีการเขียนเรื่องต่อต้านศาสนาและชาวตะวันตก ขณะที่ชุมชนบ้านโยนยังขยายตัวมีสมาชิกมากขึ้น สามารถอยู่ร่วมกับคนไทลื้อที่นับถือพุทธศาสนาได้ดี ชุมชนบ้านโยนและคริสต์ศาสนากลายเป็นชุมชนที่พึงสำหรับชาวบ้านที่ถูกสังคามรังเกียจ เช่น พวกคนโรคเรื้อน คนไม่มีสังกัด ไม่มีหลักแหล่ง คนยากจนที่ไม่มีเงินเสียภาษีโรงเรียน รวมทั้งคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นฝิ่นหรือฝิ่นอบ นอกจากนี้ ชุมชนบ้านโยน ยังกลายเป็นศูนย์กลางของการแพทย์ การพิมพ์และการศึกษาสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก เมื่อเชียงรุ่งมีการขยายตัวเจริญมากขึ้นบ้านโยนนับเป็นแหล่งสำคัญแหล่งหนึ่งที่เป็นศูนย์กลางความเจริญของเชียงรุ่งในสมัยหลังต่อมา

บรรณานุกรม

- คณะมนุษยศาสตร์และคณะศาสนศาสตร์แมคกิลวารี มหาวิทยาลัยพายัพ . ประวัติศาสตร์
ความสัมพันธ์ระหว่างคริสตจักรไทลื้อเชียงรุ่ง สิบสองปันนา กับคริสตจักรภาคเหนือใน
ประเทศไทย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, 2541.
ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. ประวัติศาสตร์คริสตจักรในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 1984.
. นันทบุรีศรีนครน่าน. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 1996.

_____ . “รากเหง้าคริสต์จักรเมืองแพร่.” นำเสนอในการสัมมนา เรื่อง “มองอดีตสู่ออนาคต”
100 ปี คริสต์ศาสนาในเมืองแพร่. ณ โรงเรียนเจริญราษฎร์ อ.เมือง จ.แพร่. วันที่ 1
เมษายน 1994.

Curtis, Lillian Johnson. The Laos of North Siam. Philadelphia : The Westminster Press,
1903.

McFarland, George B. ed. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam-1828 – 1928.
Bangkok : Bangkok Times Press, 1928.

McGilvary, Daniel. A Half Century Among the Siamese and the Lao. New York :
Flemming H. Revell, 1912.

The Lao News (1904 – 1919)

The Siam Outlook (1921 – 1938)